

УДК 340.15(38)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.3>

СТАНОВЛЕННЯ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА НА ПРИКЛАДІ СТАРОДАВНІХ АФІН І СПАРТИ

Матвєєва Т.О.,

доцент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Матвєєва Т.О. Становлення континентальної системи європейського права на прикладі Стародавніх Афіні і Спарти.

Створення і розвиток сучасного права - це тривалий історичний процес, що охоплює кілька століть і почався він з написання варварських Правд (Салічна Правда, Рипуарська Правда, Приморських салічних франків і ін.). Цей процес проходив більш плавно і еволюційно, ніж відповідні процеси в сфері становлення держави, де вони часто встановлювалися революційним шляхом.

Походження сучасного права починається з рецепірування римського права і права Стародавньої Греції .. Так зароджується міське право, міжнародне торгове право, коріння яких досить глибокі і міцні. Але разом з тим правові системи епохи середньовіччя були дуже недосконалі, а багато їх положення гальмували розвиток політичної демократії і капіталістичного підприємництва в епоху феодалізму. Ці риси середньовічних правових систем, що відрізнялися до того ж відсутністю внутрішньої єдності, перешкоджали прогресивних змін, як в державі, так і в праві.

Реформування старого феодального права на новій буржуазній основі було здійснено революційними переворотами - англійської революцією 17 століття і французькою революцією 18 століття. Ці революції привели багато в чому до невідправданого руйнування правової будівлі, створюваного століттями, до зламу традиційної правової культури, до правового нігілізму і волюнтаризму. В остаточному підсумку вони привели до значних змін і в області права, до формування нового правового порядку, що призвів до становленню і швидкому розвитку капіталізму.

Сучасне право в країнах Заходу (в першу чергу англосаксонське і європейське континентальне право Франції) складалося і розвивалося як логічне продовження сформованих раніше систем середньовічного (наприклад, «загального права») і навіть античного римського права. Нове право не могло бути чим - то суттєво іншим, ніж попереднє право, оскільки в своєму саморозвитку воно увібрало в себе, зберегло і використовувало багато його конструктивні, суспільно-корисні елементи.

Сучасне право 20-21 століть багато в чому базується на попередньому праві, тих же кутюмах Франції (звичаєве право), римському праві; до того ж дореволюційні системи Англії і Франції, Німеччині не зникли безслідно. Значна частина увійшла в оновленому вигляді в сучасне право, так як середньовічне право функціонувало в суспільстві, знаючим вже і приватну власність, і ринкові відносини і досить високий рівень юридичної техніки. Становлення нового права означало становлення буржуазного капіталістичного права, ламало цехові корпорації і феодальні монополії, створюючи необхідний простір для зростання виробництва і торгівлі, для прояву особистої ініціативи, для всебічного вживання потреб швидко розвивається. (1, 48-51)

Право нового часу, на відміну від дореволюційного, яке характеризувалося роз'єднаністю і партикуляризмом, повсюдно народжувалося у вигляді інтегрованих національних правових систем. Саме капіталізм, зламавши всілякі стани, регіональні, митні та інші бар'єри, привів до виникнення не тільки національних держав, а й національних правових систем. Правова система отримує новий спосіб свого існування - систему законодавства і систему права, яка практично лише в зародковому стані була присутня в стародавньому та середньовічному суспільствах. Домінуючим початком в правових системах нового часу стає конституційне (державне, публічне) право, на базі якого будувалося правова будівля будь-якого суспільства.

Особливе системоутворююче значення в становленні нового права мало законодавство.

Ключові слова: Стародавні Афіни, розподіл влади, державний лад, Народні збори, Рада 500, Ареопаг, Гелієя.

Matveyeva T.O. Formation of the continental system of European law by the example of the Old Athens and the Sparta.

The creation and development of modern law is a long historical process spanning several centuries and began with the writing of barbaric Truths (Salichna Pravda, Ripuarska Pravda, Primorsky Salic Franks, etc.). This process was more smooth and evolutionary than the corresponding processes in

the field of state formation, where they were often established in a revolutionary way.

The origin of modern law begins with the reception of Roman law and the law of ancient Greece .. Thus was born city law, international trade law, whose roots are quite deep and strong. But at the same time the legal systems of the Middle Ages were very imperfect, and many of their provisions hampered the development of political democracy and capitalist entrepreneurship in the era of feudalism. These features of medieval legal systems, characterized by the lack of internal unity, prevented progressive changes, both in the state and in law.

The reform of the old feudal law on a new bourgeois basis was carried out by revolutionary coups - the English Revolution of the 17th century and the French Revolution of the 18th century. These revolutions have largely led to the unjustified destruction of the legal structure created over the centuries, to the breakdown of traditional legal culture, to legal nihilism and voluntarism. Ultimately, they led to significant changes in the field of law, to the formation of a new legal order, which led to the formation and rapid development of capitalism.

Modern law in the West (primarily Anglo-Saxon and European continental law of France) was formed and developed as a logical continuation of the previously formed systems of medieval (eg, «common law») and even ancient Roman law. The new law could not be something significantly different from the previous law, because in its self-development it absorbed, preserved and used many of its constructive, socially useful elements.

Modern law of the 20th and 21st centuries is largely based on previous law, the same laws of France (customary law), Roman law; moreover, the pre-revolutionary systems of England and France and Germany did not disappear without a trace. Much of it has been updated in modern law, as medieval law functioned in a society that already knew both private property and market relations and a fairly high level of legal technique.

The formation of new law meant the formation of bourgeois capitalist law, broke guild corporations and feudal monopolies, creating the necessary space for the growth of production and trade, for personal initiative, for the full use of needs is developing rapidly. (1, 48-51)

Modern law, in contrast to pre-revolutionary law, which was characterized by disunity and particularism, was born everywhere in the form of integrated national legal systems. It was capitalism, breaking all kinds of castes, regional, customs and other barriers, led to the emergence of not only nation-states but also national legal systems. The legal system acquires a new way of its existence - the system of legislation and the system of law, which was practically present only in its infancy in ancient and medieval societies. The dominant principle in

the legal systems of modern times is constitutional (state, public) law, on the basis of which the legal structure of any society was built.

Legislation had a special system-forming significance in the formation of the new law.

Key words: athenian democracy, political system, state system, the National Assembly, Council of 500, Areopagus, Gelieya.

Створення і розвиток сучасного права - це тривалий історичний процес, що охоплює кілька століть і почався він з написання варварських Правд (Салічна Правда, Ріпуарська Правда, Приморських салічних франків і ін.). Цей процес проходив більш плавно і еволюційно, ніж відповідні процеси в сфері становлення держави, де вони часто встановлювалися революційним шляхом.

Походження сучасного права починається з рецепірування римського права і права Стародавньої Греції. Так зароджується міське право, міжнародне торгове право, коріння яких досить глибокі і міцні. Але разом з тим правові системи епохи середньовіччя були дуже недосконалі, а багато їх положення гальмували розвиток політичної демократії і капіталістичного підприємництва в епоху феодалізму. Ці риси середньовічних правових систем, що відрізнялися до того ж відсутністю внутрішньої єдності, перешкоджали прогресивних змін, як в державі, так і в праві.

Реформування старого феодального права на новій буржуазній основі було здійснено революційними переворотами - англійської революцією 17 століття і французькою революцією 18 століття. Ці революції привели багато в чому до невинного руйнування правової будівлі, створюваного століттями, до зламу традиційної правової культури, до правового нігілізму і волонтаризму. В остаточному підсумку вони привели до значних змін і в області права, до формування нового правового порядку, що призвів до становленню і швидкому розвитку капіталізму.

Сучасне право в країнах Заходу (в першу чергу англосаксонське і європейське континентальне право Франції) складалося і розвивалося як логічне продовження сформованих раніше систем середньовічного (наприклад, «загального права») і навіть античного римського права. Нове право не могло бути чим - то суттєво іншим, ніж попереднє право, оскільки в своєму саморозвитку воно увібрало в себе, зберегло і використовувало багато його конструктивні, суспільно-корисні елементи.

Сучасне право 20-21 століть багато в чому базується на попередньому праві, тих же кутюмах Франції (звичаєве право), римському праві; до того ж дореволюційні системи Англії і Франції, Німеччині не зникли безслідно. Значна частина увійшла в оновленому вигляді в сучасне право, так як середньовічне право функціонувало в суспільстві,

знаючим вже і приватну власність, і ринкові відносини і досить високий рівень юридичної техніки. Становлення нового права означало становлення буржуазного капіталістичного права, ламало цехові корпорації і феодальні монополії, створюючи необхідний простір для зростання виробництва і торгівлі, для прояву особистої ініціативи, для всебічного вживання потреб швидко розвивається. (1, 48-51)

Право нового часу, на відміну від дореволюційного, яке характеризувалося роз'єднаністю і партикуляризмом, повсюдно народжувалося у вигляді інтегрованих національних правових систем. Саме капіталізм, зламавши всілякі стани, регіональні, митні та інші бар'єри, привів до виникнення не тільки національних держав, а й національних правових систем. Правова система отримує новий спосіб свого існування - систему законодавства і систему права, яка практично лише в зародковому стані була присутня в стародавньому та середньовічному суспільствах. Домінуючим початком в правових системах нового часу стає конституційне (державне, публічне) право, на базі якого будувалося правова будівля будь-якого суспільства. Особливе системоутворююче значення в становленні нового права мало законодавство.

У новому праві, особливо з розвитком конституційних начал, законодавство стає вже провідним джерелом права. Це Конституції Франції 1946 року і нині діюча Конституція 1958 року народження, Конституції ФРН 1949 року і інші. Сучасні правові системи поряд з принципом «верховенства права», «верховенства закону» включають в себе і принципи індивідуалізму, що відображав в свою чергу розкріпачення особистості. Це знайшло своє відображення в перших законодавчих актах французької революції (Декларація прав людини і громадянина та ін.). У центрі правових систем нового часу була поставлена саме людина, особистість, недоторканність особи (оскільки ніхто не міг бути звинувачений, затриманий або заарештований інакше як в обставинах передбачених законом), а не станомо-корпоративні утворення. Звідси і права людини в самих юридичних документах стали розглядатися як природні, священні і невідчужувані.

Найважливішим принципом нових правових систем стала свобода. Вона виступала як складовий елемент громадянського суспільства з властивими йому свободою підприємництва, свободою конкуренції, які в свою чергу немислимі без свободи політичної. Свобода політична була сформульована ще під час Французької буржуазної революції в Декларації людини і громадянина 1789 року. Вона встановлювала принципи демократичного державно-правового ладу, серед яких перше місце відводилося природним і невід'ємним правам людини в якості яких проголошувалася

свобода власності, вона проголошувалася недоторканною і священною.

Не менш важливим принципом права в новий час стає рівність, яка відобразила егалітаристські настрої в суспільстві. В юридичному сенсі рівність була необхідним елементом самої системи підприємництва, бо воно покладено в основу всіх договірних відносин.

Континентальна система (сім'я) права складалася на відміну від англосаксонської системи під безпосереднім впливом правової системи Франції та особливо наполеонівської кодифікації, здійсненої ще на початку 19 століття. Становленню європейського континентального права сприяли Цивільний кодекс Наполеона 1804 року з моменту розробки, заснованої на прийнятій під час Французької буржуазної революції Декларації прав людини і громадянина 1789 року, юридичної рівності, законності, єдності права, правової свободи. Кодекс виходив з здійснення цивільних прав будь-яким французом незалежно від його якості, як громадянина. Перераховував всі якості власника - абсолютне право користування і розпорядження речами за тим винятком, коли це заборонено законом. Кодекс давав визначення договору, називаючи умовами здійснення договору згоду сторін, їх юридичну спроможність укласти договір, наявність предмета зобов'язання, наявність необхідних для здійснення договору, називаючи важливою якістю принцип непорушності договору, який мав силу закону для тих хто його склав. Одним з таких видів договору розглядалося шлюб. Кодекс детально розглядав його умови укладення та розірвання, особисті та майнові відносини подружжя, батьківську владу. Кодекс знищив феодальну систему наслідування, ввівши спадкування за законом і за заповітом. Кримінальний кодекс 1810 року ввів принципи буржуазного кримінального права, сформульовані Декларацією 1789 року: законність, рівність усіх перед кримінальним законом, пропорційність покарання і правопорушення, неприпустимість зворотної дії закону. Кодекси були запозичені поруч «романських» держав - Бельгією, Італією, Іспанією, Голландією.

Спочатку ця система (сім'я) включала в себе правові системи ряду країн європейського континенту, які успадкували основні поняття, конструкції, а також загальний дух римського права. До цієї сім'ї ставилися правові системи таких родинних «романських» держав, як Франція, Голландія, Бельгія, Іспанія, Італія. Тому континентальна система стала називатися романо-германською правовою сім'єю. (1, 59-63)

Але основу її склала саме рецепція античного римського законодавства і права Афінської демократичної рабовласницької держави. Зупинимось на цьому питанні докладніше.

“Історія – вчителька життя” - говорили стародавні греки. Щоб дізнатися куди і в якому напрямку йти українському суспільству у своєму розвитку, необхідно знати та вивчати найкращі демократичні приклади розвитку європейської цивілізації та всього людського суспільства.

Словом “античні” називали Стародавню Грецію і Стародавній Рим. “Античний світ” – це особливий тип історії, який складається в умовах розвиненого громадянського суспільства, коли воно домінує над державою. Характерною основою античної цивілізації є господарський порядок, заснований на приватногосподарських відносинах. Суспільство й особливість в Давній Греції мають економічний та політичний суверенітет; особистість володіє великими ступенями свободи, є історично більш активною і тому створює високу гуманістичну культуру і загалом цивілізацію.

На це орієнтована й побудова сучасного українського суспільства (побудова демократичної держави, приватна власність поруч з державною, повага до прав людини та інше), тому автор статті зайнявся дослідженням історії держави та права Стародавньої Греції на прикладі державного ладу та права Афін та Спарти.

Дослідження цієї теми має давню історію. Так, в античному світі виникли міфологічні уявлення, які були побудовані на тому, що демократична рабовласницька республіка в Афінах була “золотим віком” в історії людства. Одні з найперших досліджень цієї теми запропонував французький філософ-просвітник 18 століття Ж.А. Кондорсе, який вважав, що в основу розвитку цього періоду було покладено успіхи людського розуму. Нестандартними поглядами на розвиток цього періоду вирізняються теорія “локальних цивілізацій” англійського історика А.Дж.Тойнбі; засновника “стадій економічного розвитку” американського економіста У.Ростоу. Відомі підручники з історії держави та права зарубіжних країн К.І. Батира, К.Г.Федорова, які вважають Афінську державу та право класичним зразком давньої демократії, заснованої на античному засобі виробництва; деякі права громадян якої покладені в Декларацію прав людини і громадянина Французької буржуазної революції 1789 року та інші “документальні віхи” розвитку людської цивілізації.

Суттєві зміни у порівнянні з цими підручниками зробили Тищик Б.Й., Н.О.Крашеніннікова й О.О.Жидков у новому виданні. Авторами враховувалася та обставина, що еволюція древніх і середньовічних суспільств Сходу йшла особливим цивілізаційним шляхом, що відрізняє його від розвитку античних рабовласницьких суспільств і феодальних суспільств Заходу. Антична історія, антична держава і право – основа європейської історії та європейської цивілізації. Для сучасного європейця – античність – школа політики, сучасної державності, школа демократії та тиранії,

школа права; навіть в “азійських” культурах є вкраплення “античного духу”.

Написанням цієї статті я хочу запропонувати нашій сучасній державі у побудові демократичного, правового суспільства приклад існування демократичного античного світу з розгалуженими гілками влади на законодавчу, виконавчу та судову. Отже, ми вирушаємо до Античного світу.

У 2 тис. до н.е. чотири грецьких племені заселили південь Балканського півострова. Кожне з них мало Народне зібрання, Раду старійшин та виборного володаря. Так виникли їх столиці – Коринф, Мегари, Спарта та інші. З індивідуалізацією праці стався розподіл общинної землі з спадковим сімейним володінням, наслідком розвитку майнової диференціації – виокремлення родової верхівки і вільних общинників (фетів). На початку 1 тис. до н.е. з’являється патріархальне рабовладіння, джерелом якого було боргове рабство та військовий полон. Виникає патріархальна сім’я.(1, с.27-29).

Бідні природні ресурси, що сприяли розвитку обміну і, як наслідок, асиміляції різних фратрій та родів, наприкінці 2 тисячоліття об’єднали племена Аттики в єдине військо, яке обрало собі єдиного володаря. Хоча суспільство ще не було поділено на класи, а держава не виникла, Народне зібрання кожного племені – одночасно військо, а базилевс та старійшини – військові ватажки – первісне суспільство перетворюється в політичне суспільство у вигляді військової демократії, останньої сходинки первісного ладу.

Утворення держави в Афінах пов’язано з проведінням реформ легендарного героя Тесея, однією з яких було об’єднання (сінойкізм) племен Аттики в єдиний афінський народ під владою Ради племен. Внаслідок цього афінський поліс став територіальною формою політичної організації суспільства. Це вимогало централізованого урегулювання суспільних конфліктів між повноправними афінцями і залежними фетами, іноземцями та рабами. Тесей закріплює суспільну і політичну нерівність, поділивши вільних на евпатридів(благородних), геоморів(землевласників) та деміургів(ремісників).

Важливі державні, судові та військові посади займали тільки евпатриди(родоплемінна верхівка), що призвело до відокремлення публічної влади від населення. Так, Рада старійшин перетворилася в аристократичне зібрання, яке ніхто не обирав і яке ні перед ким не звітувало. Воно засідало на горі бога війни Ареса і тому називалося Ареопагом. Він приймав закони, контролював Народне зібрання, здійснював висшу судову владу, спостерігав за діями посадових осіб – архонтів, яких сам обирав. Колегія архонтів, шляхом здійснення жрецьких, військових та судових функцій базилевса – з часом почала керувати всією державою. Якщо спочатку посада архонта

була позитивною, то потім вона обмежувалася десятьма роками, з часом архонта обирали на рік. Геомори та деміурги відсторонювалися від управління суспільством, зберігаючи тільки право участі у Народному зібранні.

У 6 столітті в Афінах сталася політична революція, тому що поглибилися протиріччя між заможною родовою аристократією та народом (демосом). Більшість геоморів перетворилися в батраків, які обробляли землі евпатридів за 1/6 частину врожаю; якщо вони не сплачували арендну плату – їх та їхні сім'ї продавали в боргове рабство за кордон. До них приєдналася вже числена верства торгового люда, матроси могутнього афінського фльота. Під час революції архонт Солон здійснив соціальну реформу, внаслідок якої була встановлена рабовласницька демократія, тобто держава в її незавершеній, початковій формі. Так, маючи надзвичайні повноваження, серед яких були і законодавчі, Солон здійснив сисахфію – скасував всі поземельні борги; тих, хто був продан в боргове рабство звільняли, а проданих за кордон – викупляли за рахунок держави. З часом, джерелами рабства стала тільки купівля на світовому рабовласницькому торжищі та військовий полон. Сисахфія була поступкою демосу – Солон встановив максимальний розмір земельного володіння але дозволив вільну купівлю – продаж землі. Родові володіння, подібно селянським наділам по волі спадкодавця переходили до нащадків.

Солон також здійснив цензову реформу внаслідок якої спадкові привілеї знаті замінили привілеї багатства. Громадяни Афін розподілялись на чотири розряди по майновому принципу. Кожний розряд мав певні політичні права: суспільні посади могли займати тільки громадяни перших трьох розрядів (посаду архонта громадяни першого розряду). Найбідніші – фети зараховувалися до четвертого розряду і мали тільки право приймати участь у Народному зібранні, але зібрання вже почало приймати закони; обирати посадових осіб, які перед ним звітували про свою діяльність; саме воно, згідно з конституцією Солона, було висшим органом влади в Афінах.

Одночасною поступкою, як бідним, так і евпатридам було створення суду присяжних засідателів – Гелієї, членом якої міг стати будь-який афінський громадянин незалежно від його майнового положення. Гелієя грала важливу роль в законодавчій процедурі, стримувала вплив Народного зібрання і обмежувала владу ареопага – тобто була законодавчим та судовим органом одночасно. В інтересах евпатридів була утворена Рада чотирьохсот, виборами до неї розпоряджалася родова аристократія (до неї обиралися громадяни перших трьох розрядів).

Компромісний характер реформ Солона заважав вирішенню гострих протиріч між демосом і родовою аристократією, боротьба між ними про-

довжувалася і привела до встановлення тиранії Пісістрата та його синів (560-527 рр. до н.е.). Тиранами в Афінах називали не завжди жорстоких, але незаконних правителів. Вони закріпили успіхи демоса в боротьбі з родовою аристократією і затвердили політичний устрій, створений Солонном. Державні органи Афін існували, але під його контролем, всі суворо дотримувалися законів. Тиран надавав кредити дрібним землевласникам, годував бідноту, яка будувала суспільні споруди; почав створювати військовий флот Афін. Все це вимагало великих грошових витрат, які були покладені на заможних у формі збільшених податків. Незадоволені аристократи при підтримці Спарти вигнали тирана, але не змогли повернути владу родової аристократії. В 509р. до н.е. заможна торгово-ремісничка верхівка афінських рабовласників при підтримці демосу вигнала спартанців і новими реформами їх вождя Клісфена ліквідувала залишки родового ладу, розділивши населення Аттики замість племен на десять територіальних філ та демів. Рада чотирьохсот була ліквідована, замість неї створили Раду п'ятисот – по 50 громадян від кожної філи. Рада керувала державою в період між сесіями Народного зібрання та виконувала його рішення. Була також створена колегія десяти стратегів, яка також комплектувалася за територіальною ознакою населення; спочатку стратеги здійснювали лише військові функції, але згодом відсторонили архонтів і стали вищою виконавчою владою в Афінах. З метою попередити намагання родової аристократії реставрувати колишній лад, Клісфен вводить процедуру остракізму, яка була політичною мірою, а не кримінальним покаранням. Народне зібрання кожний рік визнавало ворогів держави, яких виганяли за межі Аттики строком на 10 років, не позбавляючи їх прав та майна. Реформи Клісфена завершили становлення держави в Афінах у формі рабовласницької демократичної республіки, якій заважав тільки ареопаг, бо за неписаною конституцією він зберігав право відмінити рішення Народного зібрання та карати посадових осіб. Утворення держави в Афінах супроводжувалося боротьбою родової аристократії з демосом і завершилося перемогою демоса. Антична рабовласницька держава в Афінах у формі демократичної рабовласницької республіки склалася у 5 ст. до н.е. і проіснувала до 30-х років 4 ст. до н.е. (2, с.152-153).

З проведенням в середині 5 ст. до н.е. реформ Єфіальта та Перікла афінська демократія вступила в період свого розквіту. Так, в 462 році Єфіальт позбавив Ареопаг всіх політичних функцій і передав його компетенцію Народному зібранню, Раді п'ятисот та Гелієї; Ареопаг здійснював тільки судові та релігійні функції. Зникла цензова реформа Солона – державні посади займалися незалежно від майнового стану, за жеребом і за нагороду. За пропозицією Перікла жалування почали отри-

мувати члени Ради п'ятисот, присяжні засідателі, солдати та матроси, окрім стратегів.

За своєю суттю Афінська демократія була політичною організацією вільних, повноправних громадян над в декілька разів більшою масою безправних рабів, які не мали ні політичних, ні майнових, ні сімейних прав – не вважалися суб'єктами права. З розквітом демократії на зміну патріархального рабовласництва прийшло античне рабовласництво. Хоча закон забороняв господарю вбивство раба, але не карав його за це. Раб міг свідчити в суді тільки під час катування. Вільновідпущений підпадав під подвійний догляд держави та колишнього господаря, якому він ніс деякі повинності. Протириччя існували і між афінськими громадянами і метеками (іноземцями, що оселилися в Афінах). Їх чисельність досягала половини чисельності афінян і вони були повністю позбавлені політичних прав та значно обмежені в майнових правах. Не дивлячись на це закон вважав їх фізичними особами. Повністю право і дієздатними (по закону Перікла) вважалися лише особи чоловічої статі, народжені від батьків – повноправних і природних громадян Афін. Громадянство надавалося з досягненням 18 віку, з 20 років приймали участь у Народному зібранні. Поміж громадянами існувала майнова нерівність: вільні поділялися на три групи – невелику купку багатих рабовласників (землевласники, торговці, лихварі); дрібних землевласників, ремісників, моряків і позбавлених власних засобів існування люмпенів, які існували за рахунок подачок держави та багатіїв. Фізична праця, за виключенням землеробської, вважалася принизливою для громадянина, "ганебними" професіями займалися іноземці-метеки, відпущені на волю раби.

Жінка в суспільстві не була право і дієздатною, тобто не мала політичних і громадянських прав. Чоловіки вихвалялися, що дружини так добре виховані, що виходили на вулицю тільки у супроводі служниці і те тільки в свята до храму. Соромлива дружина повинна були жити тільки на своїй половині будинка. Розлучення для чоловіка було простим – треба було тільки призвати свідків; чоловіку дозволялося мати коханок, наложниць-рабинь, відвідувати гетер(жінок легкої поведінки). За перелюбство дружину без повернення приданого виганяли з дому; закон більше не захищав її – вона не тільки не могла вже відвідувати храми та навіть прикрашати себе, будь-яка особа на вулиці мала права розірвати на ній одягу та побити її.

Ці характерні риси суспільства періоду афінської демократії відобразилися на її державному устрої. Основними принципами функціонування держави в Афінах були народоправство, виборність, колегіальність і підзвітність влади; суд присяжних. Державними органами влади були Народне зібрання, Рада п'ятисот, Гелієя. Верховний орган влади Народне зібрання збиралося

чотири рази на місяць. Кворум (не менше 6 тисяч громадян) вимагався тільки при вирішенні надзвичайних питань (остракізм). Розклад дня об'являвся заздалегідь і для прийняття рішення достатня було двох-трьох тисяч громадян. В компетенцію Народного зібрання входило прийняття законів, воно видавало постанови по приватним питанням (псефізми), призначало посадових осіб та перевіряло їх діяльність, об'являло війну та заключало мирні договори, відало питання оборони та продовольчого постачання Афін, заслуговувало справи про державні злочини. Приймати участь у народному зібранні мали тільки повноправні афінські громадяни з 20-річного віку, жінки та метеки не допускалися; з 4 ст. до н.е. за відвідування зібрання платили гроші. Формально кожний громадянин Афін мав право подати свій законопроект до Народного зібрання, але фактично ця ініціатива обмежувалася тим, що автор законопроекту ніс кримінальну відповідальність (навіть карали смертю), якщо його закон порушував закони демократичної рабовласницької республіки. Перед тим, як законопроект обговорювався на Народному зібранні – його повинна була розглянути Рада п'ятисот і дати відносно його свій висновок (голосування по законопроекту проходило простим підняттям рук). Остаточне рішення по законопроекту належало Гелієї, яка за своєю компетенцією нагадувала другу палату парламенту. Обговорення в Гелієї проходило у формі судового процесу: автор законопроекту звинувачував старі закони, Народне зібрання їх захищало. Остаточне рішення приймалося більшістю голосів присяжних за допомогою таємного голосування. Така система прийняття законів не допускала реакційного перегляду афінської конституції демократичної республіки. Засідання Народного зібрання проходили бурно.

Другим по значенню державним органом влади була Гелієя – суд присяжних. Вона надавала фізичним особам афінське громадянство, спостерігала за законністю заміщення державних посад, затверджувала міжнародні договори але головне – здійснювала законотворчість та виносила судові вироки по політичним та релігійним справам. Саме Гелієя тлумачила конституцію та мала право перегляду (у порядку апеляції) вироків, винесених посадовими особами. До складу Гелієї шляхом жеребкування обирали 6 тисяч осіб, які заздалегідь не знали про це, щоб уникнути хабарів.(3,12-34)

До компетенції Ради п'ятисот належали справи безпосереднього управління, фінанси, зовнішні зносини. Посадові особи мали право виступати на Раді і пропонувати свої пропозиції. Важливою функцією Ради було попередньо обговорення проекту закону, який розглядало Народне зібрання. Це дозволяло Раді впливати на діяльність парламенту. Діяла Рада не в повному складі, а че-

рез пританії та секції, по числу територіальних філ пританій було десять. Кожна з них керувала одну десятю частину року. По закінченню строку служби члени Ради звітували про свою діяльність і у разі необхідності підлягали кримінальній відповідальності. Так відобразився на державному ладі демократичних Афін принцип стримання та противаг. Афінські громадяни не надали Раді п'ятисот всю повноту виконавчої влади – її розподілили з нею ще дві колегії (стратегів та архонтів).

Таким чином, законодавчий процес в Афінах складався з того, що 1) кожний повноправний громадянин мав право здійснити свою законодавчу ініціативу – внести законопроект в Народне зібрання; 2) з попереднього розгляду законопроекту Радою п'ятисот і надання висновку для Народного зібрання; 3) безпосередньо прийняття Народним зібранням закону, 4) на який Геліея могла накладати вето.

Виконавча влада в Давній Греції належала посадовим особам. Обиралися вони строком на один рік без права переобрання (за виключенням колегії стратегів). Всі, хто бажали бути обраними на державну посаду мали право виставити свої кандидатури. Вибори посадових осіб здійснювалися кожний рік або відкритим голосуванням, або шляхом жеребкування. Обрані особи піддавалися особливій перевірці – докімасії, під час неї з'ясовували їх особисту відповідність посаді – наявність політичної благонадійності і необхідні особисті якості (з'ясовували ким були батьки кандидата, а іноді і його далекі родичі; чи вклоняється богам Афін; виконує свої громадянські обов'язки). За здійснення функції чиновника платили, за виключенням стратегів. Наприкінці року всі посадові особи звітували про свою діяльність перед Геліеєю та Радою п'ятисот, до того ж раз на місяць збиралося Народне зібрання на якому безпосереднє проводилася перевірка діяльності виконавчої влади. Деякий час здійснення посадових функцій чиновниками було колегіальним.

Виключно відкритим голосуванням в Народному зібранні обиралися головні посадові особи – стратеги та архонти. Колегія стратегів складалася з десяти членів, які обов'язково повинні були бути одружені і мати нерухомість. Стратеги між собою були рівними, керувати ними обирали одного з стратегів на Народному зібранні; хоча їх переобирали кожний рік, знаменитий Перікл керував ними 15 років. Стратеги мали право

скликати позачергові засідання Ради п'ятисот або Народного зібрання; вони збирали гроші на утримання армії і флоту, керували доставкою продовольства в Афінах (громадяни не платили постійних податків, вони збиралися тільки з метеків); уклали мирні угоди з іншими державами та приймали капітуляції переможених; здійснювали досудове слідство та очолювали суди в справах по військовим злочинам. З середі стратегів виділявся автократор, який керував армією, а в надзвичайних умовах і державою. (4, 44-48)

З ростом повноважень стратегів падало політичне значення архонтів, по суті в їх руках зосереджувалися питання культу, юстиції та "прокурорський нагляд". Після реформи Солон дев'ять архонтів обиралися жеребом з кандидатів, запропонованих територіальними філами. Єдиною колегією вони діяли тільки при вирішенні Народним зібранням питання про остракізм та під час перевірки діяльності посадових осіб. Три перших архонта приймали скарги громадян по тяжким кримінальним злочинам, сімейним справам, релігійним питанням, справи про спадок та здійснювали нагляд за іноземцями (ксенами). Архонти-фесмофети готували для розгляду справи в суді присяжних, здійснювали жеребкування судів, очолювали колегії. В обов'язок фесмофетів вмінялося кожний рік сповіщати Народному зібранню про протиріччя та білі плями в законах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. История государства и права зарубежных стран. Часть 2. Учебник для вузов. Под общ. ред. проф. Крашенинниковой Н.А. и проф. Жидкова О.А. М.: Издательская группа НОРМА –ИНФРА .М, 1998. С. 183.
2. Історія держави і права зарубіжних країн. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. проф. Маймескулова Л.М. Харків: "Право". 2011. С.280.
3. А. Дж. Тойнби. Исследование истории. Что я пытался сделать. В сб. Современная буржуазная философия истории. М., 1965, С. 260.
4. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. Навч. посіб. У 2-х т., Т.1 Історія держави і права країн Стародавнього Сходу та Стародавньої Греції. Львів., Видавництво "СПЛОМ", 1999, С. 153.
5. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. М., Юристы, 1996, С. 210.